

Rodoljub Colakovic:

R A D O M I R V U J O V I C

1895- 1938.

Huszonöt évvel ezelött, 1932. október 26-án, két ismert elvtárs, forradalmár hagyta el a Maribor-i fegyház nedves falait, miután letöltötték büntetésüket a fogságban. Az egyik Radomir Vujovic, a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja, aki később érthetetlen módon - mint a sztalin-i, 1938. évi hirhedt tisztogatás áldozata - eltűnt. A másik: Rodoljub Colakovic, akinek a Radomir Vujovic-ról szóló leírását közsétesszük.

- . -

Negyed-évszázaddal ezelött, az 1932. év kora őszenek egyik napfényes napján megnyílt a Maribor-i börtön nehéz kapuja két politikai elítélt előtt, akik befejezték, letöltötték fogságukat, és "kiszabadultak". Abból a szabadulásból vártak rájuk - az őszi mosolygó napfény mellett - a Maribor-i Rendőrség titkos rendőrei, elvezették őket a fogdába, hogy onnan - ugyanazon a napon elvezessék őket szülőföldjükre.

Az egyik: R a d o m i r V u j o v i c, volt, a másik pedig e sorok írója. Habár különböző időben ítelték el őket, és különböző büntetésre, a véletlen úgy hozta, hogy a börtönből való szabadulásuk azonos időre essék.

Élénken emlékszem arra a rendkívüli napra az életemben, amelyről hosszan álmodoztam a magánzárkában, amely napnak eljövételében nem is mertem reménykedni, még akkor sem, amikor legnehezebb volt a szármalmas "siralomházban".

Nagy öröömre szolgál, hogy a börtönből való kijövetelem örömet megoszthattam egy ilyen emberrel és elvtárssal, mint amilyen Rada Vujovic volt.

Négy évet töltöttünk együtt a Sremska Mitrovica-i és Maribor-i fegyházban, megismerve azok magánzárkáit is, valamint pincehelyiségeit, de tanultunk és dolgoztunk is együtt, meggyőződve arról, hogy ez nem meddő időtöltés, hanem az új harcra való felkészülés, amelyekben a hősiesség mellett sok tudásra is szükség van.

Annak ellenére, hogy január hatodikán szabadok lettünk, annak ellenére, hogy tudtuk, mit jelent az Alexander Karadjordjevic véres uralkodása a munkásmozgalomra nézve, hogy forradalmi szervezetét feloszlatta, hány harcosát ölette meg és dobatta börtönbe, - mi ünnepélyes hangulatban vonultunk végig Maribor utcáin, a rendőrség felé, elszántan, nem törődve azzal, hogy annak titkos rendőrei kísérték bennünket.

Beszélgettünk nővérével, Zivkával, aki egé-

szen a börtön kapujáig jött fivére elő, hogy ott várja őt. Azért jött, hogy ott várja, és megölelje fivérét, már a börtön kapujában, de azért is jött, mert ő maga, és egész rokonsága, valamint Vujovic barátai attól rettegtek, hogy a rendőrség esetleg "ismeretlen irányba" fogja elvezetni őt. Erre a feltételezésre éppen elég okuk volt.

Ez a kistermetű, de szépen fejlett és szép testalkatú, eleven mozgású, kifejezően feketeszemű, bizonyos, makacs, konok, erősen zártajkú ember, a jugoszláv rendőrség előtt "felelmetes kommunista agitátoraként", a Komintern /a kommunista Internacionálé, a világ kommunista pártjának és kommunista szervezeteinek nemzetközi egyesülése 1919. III. 4-től 1943. V. 15-ig/ agitátoraként volt ismert, aki speciális küldetésével jött Jugoszláviába, hogy megdöntse a fennálló társadalmi rendszert.

Lég az ugynevezett demokratikus uralom alatt a belgrádi rendőrség bírósági tárgyalás és ítélet nélkül akarta fejét venni Vujovicnak. Amikor a rendőrség ezt tervbe venni merészelte 1927-ben, amikor pedig sajtószabadság volt, amikor a belföldi és külföldi közvélemény a rendőrségi önkény ilyen vagy olyan kerékkötője volt, - mi történhetett ezen felül a sötét és süket 1932-es évben?!

A rendőrség megkísérli, hogy titokban tegye el láb alól Vujovicot

1927. év egyik júliusi napján a belgrádi politikai titkos rendőrség rendőrei az utcán elfogták Rada Vujovicot, aki egy csomag ideológiai anyaggal összejeövetelre ment.

A titkos rendőrök felszólítására, hogy menjen velük, - nyugodtan indult, és haladva a "Glavnjaca" /egykori belgrádi csendőrkaszárnya pincebörtöne/ felé, átgondolta a tervet, hogyan értesíthetné elvtársait arról, hogy elfogták őt.

Illegálisan tartózkodott Belgrádban, és jól tudta, hogy őt a titkos rendőrség, mint illegálisan itt-tartózkodó személyt, meg is ölheti, mint ahogyan kevéssel az ő elfogatása előtt tette a munkás Franjo Vulco-Stanko-val, akit kegyetlenül megkínzott, majd megölt, zsákba kötött, és a Dunába dobott.

Amikor a "Politika" épülete előtt haladtak el, Rada erőteljes mozdulattal kitépte magát a meglepett titkosrendőr kezéből, akinek csak a letépett ingujj maradt a kezében.

Rada beszaladt az épületbe, a-lapkiadóban talált egy elvtársat, odaadta neki a csomagot az ideológiai anyaggal: "Semmisítsd meg ezt azonnal"! - mondta, s menet közben odaadta neki a csomagot, besza-

ladt a betűszedő helyiségbe, ahol Stefanac nyomdászt találta, megmondta neki, hogy elfogták, és megkérte, hogy adjon neki kölcsön pénzt. Ekkor érte őt utol a titkos rendőr, akinek Rada - ártatlan arccal - megmagyarázta, hogy pénz kölcsönkérése miatt hagyta el őt. A titkos rendőr meg volt elégedve, hogy utolérte őt, és különösen azért, hogy Rada azt mondta neki: "Most, hogy megkaptam a pénzt, mehetünk tovább!"

Utközben kitépett, és megsemmisített néhány lapot a noteszából, melyeken néhány cím és rejtjel volt feljegyezve. Így "tiszttán" érkezett a "Glavnjaca" börtönbe. Nyugodt és összeszedett volt. Tudta, hogy a Párt értesíteni fog elfogatásáról, és mindent el fog követni, hogy megghiúsítsa a rendőrség esetleges szándékát az iránt, hogy titokban akarja megölni őt. Rada pontosan felmérte magában, mi történhet vele a rendőrségen és, hogy ily módon értesíthette az elvtársait, csak annak köszönhetné, hogy megghiúsította a politikai titkos rendőrség főnökének, Milan Acimovic-nak szándékát, ugyanazon Acimovicét, aki a németek megszállása alatt belügyminiszter volt az úgynevezett Milan Medic féle kormányban.

Mindjárt az első napon kinezni kezdték Vujovicot. Ebben személyesen részt vett Acimovic is, aki gúnyosan azt mondta neki, ha nem vall - itt fogja

befejezni a rendőrségen, el fogja őt nyelni a sötétség, és semmiféle kampány, hadjárat nem fogja megmenteni őt.

Vujovic hallgatott. Egy szót sem szólt a rendőrségnek arról a munkáról, amit illegális pártmunkásként kifejtett.

Kint pedig a belföldi és európai közvélemény előtt harc folyt a rendőrséggel, hogy vallja be egyszerűen, hogy elfogatta Rada Vujovicot. A rendőrség kitartóan tagadta, hogy elfogták őt, ezt követően mégis kénytelen volt bevallani, hogy elfogták, de hozzátette, hogy megszökött a börtönből. Ez már teljesen gyánús volt.

"Az emberi jogok védelmére alakult szövetség" táviratot küld az akkori kormányfőnek, Velja Vukicevicnek, melyben kéri, hogy hozzák nyilvánosságra az igazságot elfogatásával és elítélésével kapcsolatban.

A csehszlovák elvtársak Bartoseket küldik követként Belgrádba, hogy személyesen járjon közbe a belgrádi hatalom birtokosaival.

A rendőrség terve, miszerint Rada Vujovicot a börtönben végezze ki, meghírsült. Mila Acimovic kénytelen volt kijelenteni a "Politika" tudósítójának, hogy Rada a "Glavnjaca" börtönben van. Hozzá-

tette: "A kivizsgálás érdeke megkívánta, hogy ne közöljünk semmit elfogatásáról." A kérdésre pedig, miért terjesztette a rendőrség a hirt, hogy Vujovic megszökött, azt válaszolta: "Azt akartam, hogy erről bizonyos ideig ne beszéljenek. Szükségem volt arra, hogy békében és csendben, akadályoztatás nélkül, jó irányba tereljem a vizsgálatot".

Acimovic, a rendőrségi főnök, aki sok elvtársunkat kínzott halálra, tudta, hogy a Jugoszláv Kommunista Párt felelős funkcionáriusa van a kezében, és ártatlanságát, hogy "csendben, minden zavar nélkül" akarta lefolytatni a vizsgálatot a saját stílusában, a saját módszere szerint. Ez azt jelenti, hogy az elfogott kínzásait és gyötréseit nem kellett volna bevallania, és azt, amit cselekedett a rendőrség kénye-kedve szerint /például azzal vádolták Vujovicot, hogy fizetést kapott a Bécsi Szovjet Nagykövetségtől/, hogy azután embertelen, állati módon megölik, állítva azt, hogy az áldozat soha nem is volt a börtönben.

Csak a belügyi és az egész európai közvélemény hírsítette meg a hírt. Vujovicot a kemény, hadjárat ellenére borsalmasan megkínzták, de végül mégis a bíróság elé állították, mely öt évi szabadságvesztésre ítélte őt.

A jugoszláv rendőrség tudta, hogy Vujovic illegálisan élt Belgrádban, hogy sokáig működött külföldön, hogy személye ismert az európai kommunista mozgalomban, és ebből arra következtetett, hogy felelős funkcionáriusnak kell lennie.

Acimovic, aki az újságíróknak elmondotta, hogy Vujovicnak, "fontos küldetése volt" Jugoszláviában, és hogy közvetlenül Csozországból kapott utasítást", semmi biztosat nem tudott meg, mert Vujovic a kínzások közben sem szólt egy szót sem funkciójáról és tevékenységéről.

Az 1928. februárjában megtartott bírósági tárgyalás alkalmával, a vádakra válaszolva ezeket mondta: "Ha ez mind igaz volna, akkor sem érezném magam bűnösnek. Büszke lennék arra, hogy harcolhatok ilyen rezsim, uralom ellen."

Elfogatásakor Vujovic a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja volt, szervezési területen dolgozott, annak előtte pedig különböző forradalmi ifjúsági és kommunista mozgalom felelős funkcióiban működött, Párizstól és Bécestől Moszkváig. Forradalmi útja pedig ennél jóval régebben kezdődött.

Már gyermekkorában csatlakozott

a munkásmozgalomhoz.

Vujovic 1895. szeptember 8-án, Pozarevac

helységben született. Apja Dimitrijevic Vujovic, tekintélyes pozareváci iparos, kovács-bognár mester volt, aki a bánáti Leskovice faluból költözött Pozarevacra.

Már gyermekkorában csatlakozott a munkásmozgalomhoz. Már 14 éves korában árulta szülőfalujában a "Radnicke Novine" /Munkásújság/ című lapot, és verést kapott az apjától amiatt, hogy a felháborodott pozareváci segédek - a kizsákmányolás és embertelen bánásmód elleni tiltakozásul - betörték sok mester házának ablakát, így aiti mesterét is, Rada apját. Ő úgy állt ezen bosszút, hogy elpáholte fiát, és kioktatta arra, hogy "tartózkodjék a bitangoktól"!

Vujovic már 1911-ben aktívan részt vett a gimnázium szocialista szakköreiben, szervezője a diákmunkás ifjúsági, május elsejei ünnepségnek.

Ebben az időben aktívan részt vesz a "Razvitak" /"Fejlődés"/ elnevezésű irodalmi társulatban, lefordítja Gorkij "Celkas" című művét, valamint Vsevolod Garsin: "Cetiri dana" /Négy nap/ című híres, háborúellenes novelláját,

Szerette a zenét, nyelveket tanult, olvasott. A pozareváci ifjúsági körökben megbecsült és szeretett jóbarát, tele életörömmel, kapkato az énekekre és játéokra, de ugyanakkor fáradhatatlan a mozgalomban

való komoly munkában.

Az Első Világháború éveit Vujovic Pozarevac és Smederevo helységeiben töltötte, ahová elmenekült a bolgár megszálló hatóságok elől, akik egyszólván valamennyi iskolázott szerbet internáló táborba hurcolták. A katonakórház gyógyszer-tárában dolgozott, és szocialista propagandát fejtett ki az orosz foglyok között.

A háború befejezése után visszatér Pozarevacra, és aktívan részt vesz a helyi pártszervezet felújításában, mely teljes egészében kommunista alapokon épült. Ő már ekkor tekintélyes tagja volt a forradalmi munkáspártnak.

1919. év elején Vujovic Párizsba megy, orvosi tanulmányainak elvégzése céljából. Ezzel kezdődik meg valójában hivatásos forradalmár élete. A pártvezetőség utasítása szerint, a kommunista elvekben tájékozott jugoszláv egyetemi hallgatók szervezésén dolgozik. Ezen kívül állandó kapcsolatot tartott fenn munkásaikkal, akik Franciaországban dolgoztak, és sokat tett osztályöntudatuk formálása és politikai hovatartozásuk tudatosítása érdekében.

De munkája fő részét képezte ebben az időben a francia szocialista mozgalomban való részvétel. Ebben az időben mélyen forrongott minden a mozgalom ke-

retén belül, amikor arról volt szó, hogy csatlakozik-e a francia Szocialista Párt a Kommunista Internacionáléhoz. A párt legnagyobb része ezt a lépést már megtette a Tours-i Kongresszuson, 1920. évben.

Franciaországban ekkor a Harmadik Internacionálé bizottságai voltak, akiknek az volt a feladatuk, hogy propagálják, terjesszék programjukat és elveiket a Szocialista Pártban és a szakszervezetekben.

Vujovic egy ilyen bizottságnak volt a tagja. Cikkeket írt a "L'Humanité" című lap, valamint a "La vie ouvriere" című hetilap számára. Emellett részt vett a francia ifjúsági mozgalomban, aktívan dolgozva azon, hogy a Francia Szocialista Ifjúsági Szövetség csatlakozzék az Internacionálé Kommunista Ifjúsági Szövetségéhez.

Vujovичnak ez az aktivitása nem került el a francia rendőrség figyelmét, és 1921. januárjában elfogta őt.

Különböző reakciós lapok ekkor már úgy támadták őt, mint "Moszkva ügynökét", mint "orosz kémét" és ehhez hasonlót. Három hónapot töltött a "La Santé" párizsi börtönben, és ekkor kiutasították Franciaországból.

Vujovic Bécsbe ment, ahol 1921-től 1924-ig a Kommunista Ifjúsági Internacionálé Balkáni Titkár-

ságának titkára lett.

Részt vett a Jugoszláv Kommunista Párt külföldi központjának munkájában, kapcsolatot tartott fenn a hazai munkásmozgalommal, eljárta illegálisan Jugoszláviába. Egyik ilyen tartózkodása alkalmával, 1923-ban elfogták, de nem ítélték el, mert a rendőrség nem volt tisztában azzal, hogy kit tart a kezében.

Ebben az időben Vujovic az Osztrák és Balkáni Kommunista Ifjúsági Internacionálé elnöke, és ebben a minőségében részt vesz a Balkáni Szövetség elnöki tanácsának munkájában, amelynek elnöke Georgi Dimitrov volt.

Vujovic, mint a Kommunista Ifjúsági Internacionálé felelős funkcionáriusa részt vesz a Kommunista Ifjúsági Internacionálé különböző összejevetelein és kongresszusain. Így vett részt 1924-ben a Komintern Ötödik Kongresszusán, valamint az Ifjúsági Internacionálé Negyedik Kongresszusán.

De ő soha nem szakította meg a kapcsolatot hazánk munkásmozgalmával, óhajtván, hogy visszatérjen hozzá, és dolgozzék a mi Pártunk körülményeinek kidolgozásán, rendet teremtsen a szétszakadt pártcsoportok harcaiban, melyek azok vezetői között folytak.

Ez a vágya 1925-ben teljesült, amikor visszatért Jugoszláviába, először, mint a Kommunista Ifjú-

sági Internacionálé képviselője, később pedig mint a Komintern instruktora, oktatója. A Jugoszláv Kommunista Párt Harmadik Kongresszusán /1926-ban/ a Központi Bizottság tagjává választották.

Vujovic áttért a mi pártunk munkájára, egyike volt vezetőinek, és legtöbbet dolgozott sorainak szervezésén, rendezésén. Akkor az időben a Párt helyzete igen nehéz volt.

Habár a Harmadik Kongresszuson egyetértés jött létre valamennyi lényeges kérdésben, - a nemzeti, falusi és szervezeti kérdésekben, - habár a Kongresszus határozatait egyhangúan elfogadták, - mindez mégis csak látszólagos volt.

A pártcsoportok vezetői, a jobboldaliak, /Sima Markovic, Laza Stefanovic/ és a "baloldaliak" /Djuro Cvijic, Rajko Jovanovic/ csak elrejtőztek, visszahúzódtak. Leverték voltak, elveszítették szemléletüket a párttagság tekintetében, de még mindig reménykedtek abban, hogy eljön az ő idejük. Ebből a célból tartották fenn a kapcsolatot egymással, voltak bizalmi embereik, fondorlatokat szőttek, sabotálták a kongresszus határozatainak végrehajtását.

Ezen időből kelt egyik levelében ezt írja Vujovic: "Nem könnyű magát az embernek kiismerni,

ebben a káoszban". Az emberek olyan nyersekek, rágódnak a szakadatlan sűrűlődésben, úgy, hogy valami áthidaló megoldásra, - bár az első időben, - kevés kilátás van. Hosszú időre van szükség ahhoz, hogy az alapvető rend helyreálljon. Az emberek nem ismernek el semmiféle tekintélyt, nem hisznek az üres szavakban, és a tettek nem jönnek olyan könnyen, mint ahogyan az ember azt szeretné. Csak itt tudom felmérni, hogy milyen súlyosan tévedtek az ügyben azok az emberek, akik eddig "főnökösödtek".

Nehéz volt dolgozni ilyen légkörben és ilyen emberekkel. Vujovic elvszerű ember volt, őszinte és becsületes, - gyűlöletes volt előtte minden taktika. Kezdetől fogva abban az illúzióban ringatta magát, hogy kibékíti a jobboldali és "baloldali" pártcsoport vezetőit. A jobboldaliaknál több akadályt látott arra, hogy velük rendezze a Párt helyzetét, mint a "baloldaliakkal", ezért ellenük folytatta a főharcot. - Emiatt a jobboldaliak "maskirozott baloldalinak" tekintették, ezek pedig bizonytalan emberek, aki nem érti meg őket, felfogásukat, és ezzel egyenesen a jobboldaliakat támogatja.

De ez Vujovicot nem csüggesztette el, fáradhatatlanul keresi fel az embereket, összejöveteleket szervez, beszél, meggyőz, cikkeket ír.

Ugy látta, hogy az egyszerű munkások, a fertőzőmentes frakciósok, a még tanulatlan, tapasztalatlan, de harcrakész és becsületes munkások képezik, azt a fő erőt, amely a Pártot a holtpontról kiemeli.

Az 1926-ban írt levelében ezt írja: "Munkám itt igen érdekes. Munkánk első eredményei már mutatkoznak. Ljubljánában jelen voltam egy vitán, egyszerű proletárok között. Ott ilyen összejövetelem vettem részt, ahol mindenről esett szó, zavarosan, de nagyon őszintén, úgy, hogy egyilyen vitaesten sokkal többet tanultam, mint a művelt köreinkben folytatott valamennyi vitából.

A munkások nem hisznek több semmiféle pártban és semmiféle vezetésben. De az egységre való törekvésük hatalmas, úgy, hogy mindez, aki elhatározza, hogy ebben ellenük szegül, elveszíti náluk minden tekintélyét. A munkások nemcsak szakszervezeti egységet akarnak, ők az egységes proletárpártot akarják!"

Jól látta Vujovic, hogy mely erők fogják megszabadítani a Pártot a frakciós, lídercnyomástól. Nem adatott meg neki, hogy ezt megérje, de ezen dolgozott fáradhatatlanul és hősiiesen, nem sokat törődve a saját személyi biztonsággal.

Amint mesélték, mint illegális személy, ügyes, leleményes volt, és csak ennek köszönhette, hogy aránylag hosszú időn át tarthatta fenn magát az elmérge-

dett frakciózás közepette, mely a különböző politikai kémek, besúgók és kalandorok számára megkönnyítette, hogy forgolódhassanak a munkásmozgalomban.

Tekintet nélkül a munkásmozgalomban szerzett tapasztalatokra, leleményességére és éberségére, mégis nyomoztak utána, és feljelentették a rendőrségen, mely elfogta, megkínózta, és ötévi börtönbüntetésre ítélte.

Öt év a fogságban

Négy évet töltöttem a fogságban Vujovic-tyal. Ő az Ada Ciganliján kezdte büntetésének letöltését, ahol a feltételek egyszerűen borzalmasak voltak, kezdve a lakástól és élelmezéstől a kegyetlenségéről híres Manojlo Mrvic börtönigazgató brutális, önkényeskedő eljárásáig, aki személyesen verte az elítélteket, hangoztatva, hogy ő a törvényük és az istenük.

Annak eredményeképpen, hogy erőteljes fel lépés útján követelték, hogy Vujovicot másik börtönbe helyezték át, 1928. nyarán Zlatko Schneiderrel, a "SKOJ" titkárával, akit valamivel előbb ítéltek el ötévi fogságra, de ugyanabban az időben büntetését az Ada Ciganliján töltötte, - átirányították Sremska Mitrovicára.

Sremska Mitrovicán a feltételek lényegesen jobbak voltak. Köszönhetjük a 13 napos éhségsztrájk-

nak, melyet mi, tizen, politikai elítéltek folytatunk ugyanezen év tavaszán, élünkön Mosa Pijada-val, valamivel elviselhetőbb körülményekben lett részünk.

Elkülönített osztályra kerültünk, felmentést kaptunk a kényszermunka alól, kaptunk könyveket és papírt, szabad volt dohányoznunk, napi két órát sétálhattunk. Így lehetett valahogyan élni és dolgozni.

Saját, nem túlságosan nagy könyvtárunk volt, és életünket úgy rendeztük be, hogy a nap jó részét tanulással töltöttük, politikai gazdaságtan és filozófiai szakkör keretében.

Vujovic és Schneider hosszú éveken át pártmunkások voltak, akiknek a gyakorlati munka mellett nem jutott idejük a tanulásra, mint kiéhezettek, úgy vetették rá magukat erre, a nekik oly szükséges, de korábbi feltételeik mellett egyszerűen elérhetetlen élelemre.

Űk a mi nem nagy kollektívánk számára nemcsak kellemes felüdülést jelentettek, hanem jelentős újdonságot is, mert mindkettőnek, de különösen Vujovícának volt hozzáértőse az elméleti munkához. Másrészt tegnap még mindketten a Párt felelősségteljes munkáin dolgoztak, úgyszólván első kézből ismerték helyzetét és problémáit, úgy hogy a könyvből tanult elméletet jobban össze tudták kapcsolni a mi gyakor-

latunkkal, mint ahogyan az nem volt lehetséges az idősebb foglyok számára, akik már éveken át el voltak szakítva az élettől és Pártunk munkájától.

Kollektívánk minden tagjának - a fogság éveire - megvolt a saját ambíciója, terve, azaz, hogy ki mi mindent fog tanulni, megtanulni, elolvasni fogsága végéig.

Volt ezekben a tervekben néha valami nevetés is, de imponált már az is, ha valakiben vágy ébredt a tanulás iránt, érezve azt, hogy mi mindenre lenne még szüksége, - többet tervezett be, mint annyit képes volt elvégezni.

Ez megtörtént még olyan józan, higgadt fejekkel is, mint amilyen Vujovic volt. Ő, mint hajdani orvostanhallgató, nem akarta elfelejteni az orvostudományt, ki akarta tanulni a politikai gazdaságtant, kissé mélyebben szeretett volna belemerülni a filozófiába, különösen Hegel tanaiba /hogyan jobban meg tudja érteni Marxot és Engelst/, olvasni akart történelmet, meg akarta ismerni jobban a jugoszláv problematikát, valamint fordítani is akart, - meg akart tanulni még néhány nyelvet és a gyorsírást, érthető módon szeretett volna olvasni szépirodalmat, amit mindannyian sokat olvastunk, és az olvasottakról rendszeresen vitatkoztunk.

Nem lesz ez neked egy kicsit sok?" - kérdezte tőle Mosa, felemelve szemüvegét a homlokára, és nézve rá mosolyogva. "Hogy-hogy sok? - csodálkozott Rada, - van még majdnem négy ésfél évem a fogságban, ez alatt az idő alatt az egész fakultást elvégezheted!" - "Ugyan, ez több minden fakultásnál!" - mondta neki Cica, és nevetésbe tört ki.

No, Rada nem volt az az ember, aki egykönnyen elállt volna attól, amit elhatározott magában. Egyébként a többieknek sem volt szerényebb terve, de valójában ez nem annyi volt, hogy arányban álljon a reális terveinkkel. A valóság az volt, hogy kora hajnaltól késő éjjelig mindannyian dolgoztunk, és pedig nem akármit és akárhogyan, hanem rendszeresen, saját művelődésünk érdekében.

Rada nagyműveltségű ember volt; jól tudott németül, franciául és oroszul, de tanult angolul és olaszul is. És fogságáig is sokat olvasott, nagy élet-tapasztalattal és párttapasztalattal rendelkezett, világot látott, kíváncsi, eleven lelke befogadott és elsajátított sok dolgot, amit észre lehetett venni rajta, amikor bármiről beszélt.

De, ami a legértékesebb volt az, ami bele-vitt a közös munkába, az a mód, ahogy különböző kérdésekben áttért a politikai gazdaságtanra és a filo-

zófiára. Az alapvető filozófiai tudással nem rendelkező emberek számára nagyon könnyű, hogy - kitanulva Marxot - elsajátítsák Marx tanait, de csak szövegszerűen, megjegyzik tartalmát, sőt meg is tudnak magyarázni bizonyos marxí kategóriákat, de Marx tanainak értelmi, szellemi laboratóriuma zárva marad előttük.

A mi szakkörünkön Vujovic maga tette fel elsőnek ezt a kérdést, ugyanis azt, hogy kitanulva a politikai gazdaságtant, Marxnál arra kell törekednünk, hogy minél többet megtanuljunk abból, hogyan viszonyult Marx az egyes problémákhoz, hogyan vélekedett azokról. Csak így válunk marxistákká, csak így tudunk eljárni marxista módon az egyes jelenségekben, akár elméleti, akár gyakorlati vonalon.

Gyakran elismételte: "Fontos az, hogyan tesszük fel a kérdést." Tulajdonképpen emiatt az ő törekvése miatt tudunk naposszat vitatkozni sok olyan kérdésről, amely összefügg a "Tőke" első fejezetének első témájával. No, erről majd más alkalommal.

Az "Anti-Lühring" fordítója

Vujovic a börtönben az "Anti-Lühring" című mű fordításán dolgozott. Nem hiszem, hogy van lelkiismeretesebb fordító nála. Három éven át dolgozott rajta, állandóan tökéletesítette, javította, törekedve arra, hogy ne legyen hűtlen a szerzőhöz,

hogy az ő gondolatait megfelelően és szépen fejezze ki. Mindezek a tulajdonságok, mint egy munkás részéről, igen pozitíven hatottak a mi fogoly kollektívánkban, de Rada egyéb személyi tulajdonságaival is kiérdemelte társai megbecsülését és szeretetét.

Mi abnormális és feszültséggel teli életet éltünk, mely kimeríti az idegeket, felizgatja azokat, a börtönvezetők pedig, hogy a politikai elítélteket különleges helyzetbe hozzák, arra törekedtek, hogy még nehezebbé, elviselhetetlenebbé tegyék életünket.

Ekkor még nem volt szabályozva a politikai elítéltek helyzete, és minden börtönben a börtönfőnökök többé-kevésbé saját belátása szerint bánt a politikai elítéltekkel. Ezeknek az uraknak, vagy makacs kormánypárti, vagy meglehetősen merev magatartású, kislelkű tisztviselőknek véleménye szerint akkor jártak el szabályszerűen, ha ezt a különleges helyzetet nehezebbé tehették, mint a bűnözőkét. Érthető, hogy ők ezzel az eljárásukkal hízolegtek a rendszernek, és ez ugyanakkor állandó összeütközést és sürrlődést jelentett a politikai elítéltek és a vezetőség között.

Néha ez is előfordult, hogy maguk között, a politikai foglyok között sem volt meg az egyetértés, abbana vonatkozásban, hogy mit kellene tenni

adott helyzetben, belekezdjenek-e bizonyos tiltakozó akcióba, és milyenbe, milyen követeléseket támasszanak, és ehhez hasonló.

Mindez néha epés vitákhoz vezetett, melyekben nem válogatták meg a kifejezéseket, s ezek közül azok a legradikálisabbak kerültek túlsúlyba, melyek nem jelentették minden esetben egyúttal a legokosabbat is. VujoVIC nyugodt, kiegyensúlyozott ember volt, és hihetetlen módon uralkodott magán. Beszélt arról, hogy a fogság megtámadta az idegrendszerét, könnyen felindul; - de ez rajta nem volt észrevehető. Ki tudja, mennyi küzdelmébe került, hogy uralkodjék önmagán, hogy ne váltson ki vitát, hogy ne mondjon éles és sértő szót társának, ami nem éppen ritka jelenség volt a mi életünkben, a mi börtön-ketrecünkben. Ami még ennél is fontosabb, tudott uralkodni önmagán hevességében akkor is, amikor nem reagált a vezetőség különböző igazságtalan vádjaira, kihívó kérdéseire, hanem ilyenkor meg tudta ítélni hidegen a helyzetet, felismerte, hogy ilyen helyzetben mit kell tennie, és meg tudta állapítani, mi a helyes eljárás.

Ez semmiképpen sem jelenti azt, hogy VujoVIC megbékélt helyzetével a börtönben, és hogy ellenállás nélkül fogadta a vezetőség intézkedéseit.

Sőt, ellenkezőleg: még a "Glavnjaca" börtönben éhségsztrájkot folytatott, az Ada Ciganljiján, azonnal szembeszállt az önkényeskedő vezetők eljárásával; a politikai osztály többi elítéltségével együtt Sremska Mitrovicán, ahol azok az elítéltek voltak, akik még a január 6-i ciktatúra előtt kerültek oda, tiltakozott a később elítélt elvtársainak kínzása ellen, akiket nem engedtek be erre az osztályra.

Ezért az Igazságügyminisztérium ezt az osztályt megszüntette, bennünket pedig szétszórta Jugoszlávia különböző börtöneibe /Vujovicot és engem Mariborba/.

Mariborban hosszan és türelmesen kérleltem a börtön vezetőjét, hogy engedjen meg nekünk bizonyos könnyítéseket, hogy saját pénzünkön élelmet vásárolhassunk, engedje meg a világítást este 10 óráig.

A börtönvezető hallani sem akart ezekről, de azt javasolta Vujovicnak, hogy mint orvos-tanfelügyelő, dolgozzék a börtön kórházában. Ő ezt az ajánlatot nem akarta elfogadni, mondván, hogy nem csak róla van szó, hanem valamennyi politikai elítéltről, hogy ő nem csak a saját helyzetét akarja megoldani a börtönben, hanem valamennyiét.

Ez a börtönvezetőt feldühítette, mert ő

lényegében szét akart szórni bennünket, és ezzel akarta megoldani az egyes elítéltek helyzetét, de nem a politikai elítéltekét, - mivel mi - az Igazságügyminisztérium álláspontja szerint - nem voltunk azok, és amit a börtönvezető, ez a bürokratikus figura titokban művelt, még ezen szavak említésére is felingerelte őt.

Amikor Vujovic belátta, hogy ezzel a támadásával semmit nem tud elérni, azon volt, hogy éhségsztrájkot kezdjünk, amit 1930. őszén folytattunk, és ennek eredményeképpen kaptunk bizonyos könnyítéseket, nem kisebbet, mint azt, hogy külön szobát kaptunk a politikai elítéltek részére.

A börtönvezetőség elleni taktikánkban Vujovic ellene volt minden kalendvágynak, a minden áron végrehajtandó akcióknak, tekintet nélkül arra, hogy mi mindent birt, vagy nem bír az egész kollektíva. Emlékszem, amikor 1931. telén készültünk az éhségsztrájkra. Közös szobában voltunk, de nem fűtöttek, nem kaphattunk csomagot, kénytelenek voltunk kényszermunkát végezni, stb. stb. Új törvényt ígértek a büntetések letöltésével kapcsolatban, addig pedig a régi, osztrák módszerrel fojtogattak bennünket, mely módszer a vérét szivta ki az elítéltnak. Ilyen körülmények között a többség haj-

landó volt megkezdeni a sztrájkot, és pedig végig.

Vujovic ellenezte a sztrájkot, meg akart győzni bennünket arról, hogy a sztrájk azt eredményezheti, hogy ismét magánzárkába csuknak bennünket, hogy elveszik tőlünk a téli ruhaneműt, és nehezen juthatunk hozzá valami segítséghez, a külső közvélemény révén. Várjunk tavaszig, és ha addig nem kapunk könnyítést, akkor kezdjük meg a sztrájkot, és tavasszal könnyebb is az éhségsztrájk, mint télen.

Vujovicnak mindezen bizonyítékaira a legfékezhetetlenebb köztünk, a fiatal, tapasztalatlan, temperamentumos fiatalember, Stevan Colovic felkiáltott: "En a sztrájk mellett vagyok, és legyen, ami lesz"! "Nem lehet ez a mi politikánk sehol, de még a börtönben sem!" - mondta neki Vujovic csendesen.

"Mi sztrájkot akarunk, hogy győzzünk, hogy könnyítsunk helyzetünkön. Ha fejünkkel áttörtjük a falat, ezért senki nem fog nekünk köszönetet mondani".

E fiatalemberen kívül mindannyian egyetértettünk Vujovic-tyal. Nem kezdtünk sztrájkot, mégis hamarosan kaptunk némi könnyítést.

Halkszavúságával, okosságával Vujovic úrrá lett közösségünkön.

Szerette a tréfát, szívesen és szépen nevetett, de annak módjában nem volt semmi közönség.

ges és sértő: értett ahhoz, hogy finom iróniával ki-
nevesse azt, ami érdemes volt arra, hogy az ember
kinevesse, vagy nem kárörvendő tréfával megnevet-
tesse az egész közösséget. De a finom, tapintatos
és előkelő szellemessége, mely természetes volt
nála, és amit jólnevelt modorban adott elő, - jó
hatással volt egész környezetére.

"A kinok útján"

A fogságból való kiszabadulás után Vujo-
vicot elűzték Pozarevacra, ahonnan csak 1933. év
közepén szökött el Bécsbe, és ugyanezen év végén
érkezett Moszkvába. Itt kezdődött az ő "kinjainak
útja". Egy ideig a Kominternben dolgozott, de az
volt a benyomása saját magának is, hogy nincs meg-
elégedve a mi Pártunk helyzetével sem, sem pedig a
saját munkájával. Kimondottan erről soha nem be-
szélt, de ezt az elégedetlenséget sejteni lehetett,
finom, irónikus megjegyzéseiből.

Nemsokára súlyos idegbajjt kapott, - mélyen
elgondolkozó és kedvetlen lett. Csak akkor lehetett
látni, hogy a börtön mennyire kikezdte és aláásta
egészségét, különösen idegrendszerét.

És ekkor, 1938. szeptemberében következett
az a legszörnyűbb: az "NKVD" szervei elfogták
Vujovicot. Előbb Ljubljankiban, azután pedig a

Lefortovki börtönbe került. Legszűkebbkörű rokonsága sem láthatta többé. Röviden azt közölték róla, hogy Radomir Vujovicot ötévi börtönre ítélték, megfosztva őt levelezési jogától.

Feltételezésem szerint Vujovic halálának éve 1938. Erős a meggyőződésem, hogy Vujovic még abban az évben halt meg a börtönben, - természetes halállal-e, vagy erőszakos módon - ez titok, melyet sok egyéb titok mellett takarnak Sztalin börtönei és vallatókamrái.

Őt, aránylag rövid büntetésre ítélték, mindössze öt évre, - de annak a kitételnek, hogy "a levelezés jogától megfosztva" - félelmetes hangzása van.

Vujovicot bizonyára a legsúlyosabb büntények vádjával ítélték el, mintha bizalmas besúgó, kém lett volna 1911. óta, - hogy Franciaországban kapcsolatot tartott fenn az őrzött "második irodával", hogy az ő, 1927-beli elfogatásának és kinzátásának ügye megrendezett dolog volt, - hogy a Gestapo kémje volt, - stb. stb. - már a sztálini rendőrség ismert sablonja szerint.

Gyakran gondolkodtam az elvtársról és jóbarátról, az emberről, aki már gyermekkorának napjaitól kezdve magához ölelte a szocializmus zászla-

ját, hősieen ment alatta, önzetlenül harcolt, és áldozatot hozott egészen a munkáscsztály győzelméig.

Hogyan érezhette magát annak az országnak börtönében, mely országban rendíthetetlenül hitt, melyet fáradhatatlanul védelmezett minden hazugság és átok ellen, - melynek elveit propagálta, terjesztette, bármerre járt, nem véve figyelembe a következményeket?!

Hogyan érezhette magát, amikor hallotta a vádakat, amelyeket a cinikusok emeltek ellene, meggyőződés és lelkiismereti kétely nélkül?!

Hogyan érezhette magát, amikor kínzásoknak vetették alá, hogy vallja be, vállalja magára azoknak az embereknek förtelmes koholmányait, akik elvesztették emberi arcukat?!

Amikor a belgrádi "Glavnjaca" börtönben a dühtől habzó, vérengző rendőrtiszt, Acimovic kinozta Vujovicot, - remélve azt, hogy ezzel kicsikarja tőle a vádak bevallását, - Vujociv hallgatásával - forradalmárhoz méltó módon, - adott választ a rendőrkopónak. Rajta a kommunista meggyőződés vértje volt, melyet semmi sem tudott összetörni.

Es mivel tudott védekezni ebben az elképesztő pokolban, ez, a kizsákmányolók börtönében fizikailag összetört ember, amikor szembekerült az embertelenekkel, akikről a tegnapi napig azt gondol-

ta, hogy elvtársai a harcban?!

Megrázó dráma ez, amely még nincs megírva, de amelyet meg kell írni: az ártatlanokért, a szocializmusért, az emberért, - azért, hogy soha többé meg ne ismétlődhessen.

Nem tudjuk helyrehozni azt, amit Sztálin rendőrsége művelt, a mi elvtársunkkal, harcosunkkal, és emberünkkel, de azt megtehetjük, és meg is akarjuk tenni, hogy ragyogó alakjáról és nevéből lemoszuk a sarat, amellyel az bemocskolta őt.

Radomir Vujovic csaknem 30 éven át tartozott a munkáscsapatokhoz, annak forradalmi pártjához. Mindig a harcok első soraiban menetelt, beállítva ebbe a harcba egész személyiségét, maradék nélkül.

És ez az osztály, amelynek alkotó erejében Vujovic rendíthetetlenül hitt, és amelynek győzelméért önzetlenül harcolt, talál majd nagy szívében helyet számára is, mint, ahogyan sok hős számára is, akik a szocializmus ügyéért estek el.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség őrizni fogja emlékét, példaként emeli tagjai elé, és teljes közvéleményünk tisztelettel adózik országunk hős fiának, mely országot ő határtalanul szeretett, és amelynek szebb jövőjéért egész életén át odaadással dolgozott.

/A "KOMUNIST", a Jugoszláv Kommunista Szövetségének
lapjából. XVI. évfolyam, 26. szám, Beograd, 1957.
október 25-i számából/.

Huszdik Század Emlékezet

Huszdik Század Emlékezet

Huszdik Század Emlékezet